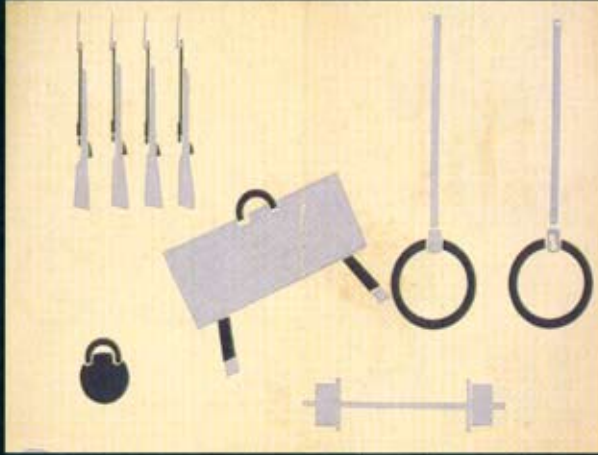

felsefe**logos**

şiddet

betül çotuksöken • şiddetin antropolojik temeli
sinan özbek • matemsiz ölümler: namus
cinayetlerinin felsefi bir çözümleme denemesi
harun tepe • şiddetsiz bir dünya olanaklı mıdır:
şiddetin antropolojik ve etik temelleri
thomas geisen • iktidar ve şiddet: zorunlu bir ayrım mı
ayşegül komsuoğlu • siyasal şiddet üzerine
sevinç türkmen • şiddetin meşruluğu
ersin vedat elgür • kurucu ve koruyucu bir unsur olarak şiddet
savaş ergül • hukuksal siyasetin meşru ve gayri-meşru
şiddet anlayışının bir eleştirisi

37

Yıl: 13

2009/1

felsefelogos
Üç ayda bir çıkan ortak kitap
Yıl 13 • Sayı 37 • Mayıs
Fesatoder Yayınları
İstanbul
Tel: (532) 5063541
e-mail: felsefelogos@gmail.com
www.felsefelogos.com & www.fesatoder.com

Genel Yayın Yönetmeni: Sinan Özbek
e-mail: ss.ozbek@ttmail.com

Yayın Kurulu: Uluğ Nutku, Sinan Özbek, Fehmi Ünsalan, Tanzer Yakar, Bora Erdağı, Sema Ülper, Doğan Göçmen, Taner Yelkenci, Sevinç Türkmen, Aras Ergüneş, Yavuz Adugit, Engin Delice, Thomas Geisen, Jörg Nowak

Danışma Kurulu

(alfabetik sırayla)

Prof. Dr. Saffet Babür
Prof. Dr. Betül Çotuksöken
Prof. Dr. Alex Demirovic
Doç. Dr. Atilla Erdemli
Prof. Dr. Frigga Haug
Prof. Dr. W. Fritz Haug
Prof. Dr. Onur Bilge Kula
Prof. Dr. Beno Kuryel
Prof. Dr. Domenico Losurdo
Doç. Dr. Mehmet Okyayuz
Prof. Dr. Harun Tepe
Doç. Dr. Nilgün Toker
Doç. Dr. Metin Toprak

Editorial Sekreter & Baskı Öncesi Hazırlık: Fehmi Ünsalan
felsefelogos@gmail.com

Kapak Resmi: Galina & Olga Tschitschagowa: Turnhalle, 1920er Jahre

Baskı: İdil Matbaacılık

Davutpaşa Emintaş Kazım Dinçol Caddesi, No: 19-20 Zeytinburnu/İstanbul
Tel:0212 674 66 78

felsefelogos hakemli yayındır.

The Philosopher's Index tarafından listelenmektedir.

felsefelogos'ta yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Gönderilen yazıların yayımlanma kararı hakem raporlarına bağlıdır. Gönderilen yazılar iade edilmez. *felsefelogos* ile yazılar arasındaki iletişim internet üzerinden e-mail yoluyla gerçekleşir.

İçindekiler

Sunu

- Betül Çotuksöken** • Şiddetin antropolojik temeli 7
- Sinan Özbek** • Matemsiz ölümler: namus cinayetlerinin felsefi bir çözümleme denemesi 13
- Dimitar Denkov** • Aşk ve şiddet: hannah arendt ve martin heidegger (1925-1975) arasındaki yazışma üzerine notlar 21
- Harun Tepe** • Şiddetsiz bir dünya olanaklı mıdır: şiddetin antropolojik ve etik temelleri 29
- Thomas Geisen** • İktidar ve şiddet: zorunlu bir ayrım mı 41
- Ayşegül Komsuoğlu** • Siyasal şiddet üzerine 47
- Engin Delice** • Şiddetin epistemolojisi ya da bilincin gerçeklik restorasyonu 61
- Hamdi-Işıl Bravo** • Karşılıklı-şiddetin postmodern gerekçesi: kimlik farklılıkları 77
- Ersin Vedat Elgür** • Kurucu ve koruyucu bir unsur olarak şiddet 85
- Feysel Taşcier** • Maskelenen bir fenomen: şiddet ve yüzyılımız 93
- Sevinç Türkmen** • Şiddetin meşruluğu 103
- Savaş Ergül** • Hukuksal siyasetin meşru ve gayri-meşru şiddet anlayışının bir eleştirisi 109
- Ertan Kardeş** • Walter benjamin'de politika, hukuk ve şiddet ilişkisi 119
- Derda Küçükcalp** • Negatif özgürlük, pozitif özgürlük ve ötesi 127
- Hanifi Macit** • Politik ideolojilerde siyasal şiddetin teorik temelleri 145
- Tezcan Durna** • Nietzsche'de özne bilinci 157
- Zehragül Aşkın** • Heidegger'in aşkınsal tam algı yorumu 175
- Nihat Ülner** • Dirimin görüngübilimi: thomas mann'ın *buddenbrook ailesi* örneğinde bir inceleme 195
- Kemal Bakır** • Şiddetin tarihsel ve epistemolojik temeli: karşıtlık ve çatışma olarak diyalektik 210
- Kitap / eleştiri** 227
- Özetler** 241

Nietzsche'de özne¹ bilinci

Tezcan Durna

“Hayat ya huzuru, ya da özgürlüğü verir; ikisi yan yana olamaz.”

Puşkin

GİRİŞ

Özellikle 19. yüzyıl filozofları, -tabi ki aydınlanma filozofları da buna dahildir- nesnel dünyayı algılayıp muhakeme etme konusunda, akla çok büyük bir önem atfetmişlerdir. Ancak yine pek çok filozof, -Nietzsche'ye göre bütün filozoflar- insan bilincinin oluşumunda ya da nesnel dünyanın algılanışında, son noktada tanrısal ya da aşkın bir akıla başvurmadan edememiştir. Çünkü son kertede, elde bulunan bilginin mutlak bir dayanağa ihtiyacı bulunmaktadır. İnsan bilgisinin kaynağı ile insan varlığının garantisi olarak düşünülen Tanrı ya da aşkın varlık inancı, Tanrı fikrine kuşkuyla yaklaşan filozoflar tarafından bile hep saklı tutul-

¹ Bu yazı, Nietzsche'de modern anlamda “özne” kavramından söz edilemeyeceği akılda tutularak yazılmıştır. Zira Nietzsche, modern anlamda bir öznenen değil, “sürü insan”ından bahseder. Esas itibarıyla Nietzsche'nin iddiası da, “özne” kavramının aydınlanma geleneğinin bir dilsel kategorisi olduğudur. Ancak Nietzsche'nin eserlerinde karşımıza çıkan örtük de olsa bir özne kavramıdır. Bu özne, hümanist olmayan, çoğunlukla da aydınlanma geleneğinin akılla hareket eden öznesi yerine tutku ve psişe ile hareket eden öznedir. Yazı bu hatırlatma akılda tutularak okunursa, neden Nietzsche'de “özne” kavramının izlerinin aranmak istendiği daha iyi anlaşılacaktır.

muştur. Çünkü gerçekten de insanın hem varlığı hem de edindiği bilgiler konusunda mutlak bir kesinliğe ulaşması her zaman mümkün olamamıştır. Bu da, kısmen insanın algı kapasitesinin sınırlılığına yorulmuştur.

Nietzsche'ye göre de, Platon'dan bu yana felsefenin konusu olan insan varlığı, insan bilgisinin kaynağı ve gerçeklik konularındaki sorgulamalarda, kurgusal bir kestirim yoluna gidilmiştir. İnsan ve insanın dışsal gerçekliğe ilişkin algısını açıklama konusunda sürekli kavramsal tartışmalarla sınırlı kalmıştır. Böylece insan canlı (*animal*) bir varlık olarak değil de, düşünen (*cogital*) bir varlık olarak tasarlanmıştır.² Bu ise, sürekli insanın varlığının bilgisinin ve bunlardan türetilen gerçeklik duygusunun tasarımı olarak düşünülmesine neden olmuştur. Yine Nietzsche, felsefe için kendi yaşadığı çağda, "baskı yapılan, zorlanan ve dıştan tek biçimliliği olan bir dünyada, felsefe tek başına yalnız dolaşanının bilgince bir monologudur" değerlendirmesini yapmaktadır.³

Özellikle felsefenin, dinin ve modern yaşamın öngördüğü moral değerlerin eleştirisinden yola çıkarak Nietzsche'nin tanımladığı ahlakın öznesi ve buna dair bilinç, aydınlanma filozoflarının öngördüğü gibi akla ve mantığa dayanmak yerine, insanın tutkularına, arzularına, nefretine, hıncına kısacası aslında aklın "hastalık" olarak tanımladığı şeylere dayanmaktadır. Din, ahlak ve değerler, bu açıdan düşünülünce, insana ve aslında insan doğasına dair bu duyumsamaların üstünü örterek, kurgusal bir varlık tahayyülü yaratmaktadır. Bu ise, insanın asıl yaşaması gereken varlığını, yaşamını yok etmekte, unutturmakta ve gerçek yaşamın başka bir dünyada olduğu hissinin gerçekliğin kendisi olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu geleceğe ve bilinmeyene dair ümit, yine Nietzsche'ye göre, "hıncı duygusunun yön değiştirmesi"dir.⁴ Bu anlamda, rahipler, din adamları, ahlakçılar; acı çeken, hıncı duyan insanın bu duygularını boşaltacağı yeri işaret eder; bir anlamda bu duygularını uyuşturarak geçici bir önlem alırlar.⁵

Nietzsche'nin özne kavramsallaştırması ve öznenin bilinci üzerine ortaya koyduğu değerlendirmelerde, modern insanın, modern ahlakın ve aklın radikal eleştirileri yer almaktadır. Bu anlamda Nietzsche'de özne bilincinin incelenmesi yapılacak bu çalışmada öncelikle Nietzsche'nin eleştirisi süzgecinden geçen modern öznenin tanımlaması yapılacaktır. Çünkü Nietzsche, öne sürdüğü yeni bir benlik yarauma projesini modern insanın eleştirisinden yola çıkarak ortaya koyar. Nietzsche, özne bilincini kavramsallaştırırken, bir yandan modern insanı diğer yandan onun hâlâ kurtulamadığı Tanrı ve öte dünya fikrini eleştirir. Aslında buradaki Tanrı fikrinin eleştirisi, dinin insana telkin ettiği ve yaşamı ortadan kaldıran "çileci ideal"den vazgeçilmesi çağrısıdır. Yine Nietzsche'nin Hegel'in "Köle – Efendi Diyalektiği"ni çağrıştıran köle ve efendi arasındaki ilişkiden türettiği köle ahlakı ve yine bu ahlaki duruştan türetilen "hıncı bilinci" eleştirdiği modern öznenin bilincini oluşturan önemli bileşenlerdendir. Nietzsche'nin gerçekten de modern özneye bir "sürü" gözüyle baktığı ortadadır. Nietzsche'nin

² Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Hüseyin Kaytan (İstanbul: Babil, 2003), 166-67.

³ ———, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt (İstanbul: Say Yayınları, 1996), 109.

⁴ Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, 130.

⁵ A.g.e.

tablosunu çizdiği modern 19. Yüzyıl öznesi, eylemekten yoksun, içine kapanmış, hayatını yaşamayı unutmuş, çektiği acıların nedenini sürekli başka alanlara yönelten (hıncın yer değiştirmesi tanımlamasında olduğu gibi); sonuç olarak aslında olmayan / yok olan bir öznedir. Olmayan bir öznenin bilinci ise tek tip, hatta yer yer adına bilinç bile denemeyecek derecede silik bir bilinçtir. Ancak Nietzsche, gerçekten de her ne kadar, toplumsallık içerisinde hapsolmuş, hastalıklı bir özne tablosu çizse de, öznenin tutarsızlığı tespitini belki de çağdaşları arasında en iyi ve en önde yapan kişidir. Toplumsal alana bir yandan sıkı sıkıya bağlı iken bir yandan da kırılğan bir kopuş potansiyelini taşıyan özne bilincinin bu tutarsızlığı, aslında kendi içinde toplumsalın dışına çıkma, dahası onu aşma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Toplumsalı aşmak Nietzsche'ye göre, "aşırı kültürlenme"den kurtularak ve "moral değerlerin yeniden değerlendirilmesi" ile olanaklı hale gelebilir. Ona göre gerçekten de modern insan "bütün bilgileri bir anda yuttuğu için hazımsızlık çekmektedir".⁶ Bu aşırı kültürlenme ve bilgilenme aslında modern insanı tek tip sürünün aynılaşmış bireyleri haline getirmiştir. İşte Nietzsche, bu aşırı kültürlenmenin "istenirse ve toplumdan kopma göze alınabilirse" olanaklı olduğunu düşünmektedir. Tanımladığı insan kategorileri de bunu göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma, Nietzsche'nin özne bilincine dair düşüncelerinden seçilmiş dört tema üzerine oturtulmaktadır. Öncelikle Nietzsche'nin "modern özne" tanımlaması ele alınacak, ardından "Tanrının ölümü ve yaşamın geri alınması" başlığı altında çileci idealin aşılması incelenecektir. Üçüncü olarak oluşturulan "Köle ahlakı ve hıncı bilinci" başlığında ise, öznenin bilincinde köle ile efendi arasındaki karşılıklı değer mücadelesinin üzerinde durulacaktır. En son olarak da "Yeni bir benlik yaratma girişimi olarak kültür ve ahlakın aşılabilirliği" başlığı altında, öznenin yok olmasına karşın, eyleyen özneye ulaşmanın olanaklılığı ele alınacaktır.

I. MODERN ÖZNE TANIMLAMASI

Nietzsche'nin modern özneyi tanımlamasını kavrayabilmek için, moral/ahlak değerlerinin değerlendirmesini iyi anlamak gerekmektedir. Nietzsche'nin tanımladığı modern ahlak ya da modern öznenin ahlakını anlayacaksa köle ahlakını ya da "sürü" değerlerini kavramak gerekmektedir. Çünkü gerçekten de modern ahlaktan bahsedeceksek, Nietzsche'ye göre ancak bir köle ahlakından bir sürü moralinden bahsedebiliriz.⁷

Nietzsche'nin modern öznesi neredeyse değerlere boğulmuş durumdadır. O kadar ki, oluşturulan bu değerlerden eyleyecek hali kalmamıştır. Nietzsche modern insanı şöyle tanımlamaktadır: "Sonunda modern insan, masalda anlatıldığı gibi, fırsat buldukça karnında korkunç boğuk sesler çıkaran koca bir yığın hazmedilmemiş bilgi taşlarını kendisiyle birlikte her yana sürükler." Aslında modern kültür de gerçek bir kültür değildir, sadece kültür üzerine bir bilgidir.⁸ Modern insan o denli aşırı kültürlenmiştir, "bütün bilgileri bir bütün halinde o

⁶ ———, *Tarih Üzerine*, 96.

⁷ Rose Poole, *Ahlak Ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı, 1993), 163.

⁸ Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 95-96.

denli birden bire yutmuştur ki, artık hazımsızlık çekmekte ve kımıldamadan bunların hazmedilmesini beklemektedir.⁹ Bu kımıldamadan bekleyiş, modern insanı eylemekten yoksun bırakır. Artık modern insan etkin bir eyleyici değil, ancak seyirci durumundadır. Kendi dışındaki tüm nesneler, bilgiler seyirlik birer unsur halini almıştır. Nietzsche, modern insanın eylemekten yoksun oluşunu şu cümlelerle çok açık bir şekilde anlatmaktadır:

Modern insan zayıflamış bir kişiliğin acısını çekiyor... Yeni çağdaş insan, keyif süren ve oradan oraya dolaşan bir seyirci, bir gözlemci haline gelmiştir ve bu durumda artık büyük savaşlar, büyük devrimler bile bir anlık bir süre için bile olsa, hiçbir şeyi değiştiremeyecekleri bir duruma gelmiştir.¹⁰

Tarihin oluşumu ve çekilip taşınması da ancak güçlü kişilikler tarafından gerçekleştirilir, güçsüz kişiler ise sadece buna uymakla ya da onu seyretmekle yetinirler.¹¹ Burada Nietzsche'nin güçsüz kişiler diye nitelendirdiği kişiler toplumun çoğunluğunu oluşturan sürü insanlarıdır. Sürü insanı ise ahlakla bezenmiş bir insandır. Sürü insanı yürürlükte yer alan ahlakın ve onun gereklerinin sınırları içinde rahat bir şekilde yaşar, zorlandığı noktada ise yapıp ettiklerini ve değerlendirmelerini bu ahlaki değer ve yargılara uydurmaya çalışır.¹² Aslında sürü insanı, kendi güvenliği için topluma kendi bedenini, tutkularını içgüdülerini "rehin" vermiştir.¹³ Rahat hissetmek için insan, içgüdülerini ve tutkularını, kısacası yaşamın kendisini, budayan yok eden ahlaka bırakmıştır kendini. Yine Nietzsche gerçekten de Platon'dan bu yana bütün ilahiyatçıların, bütün ahlakçıların insanlara aynı bedeli ödettiklerini düşünmektedir.¹⁴ Bu bedel, beden bir kurgu, bir tasarı olarak düşünülmesi şeklinde kendini göstermiştir. O, bir ağacın dalları, yaprakları, rengi, biçimi gibi ayrıntıları görmek yerine, bir ağaç görüntüsü uydurmamıza benzer bir şekilde, yaşantımızın da büyük bir bölümünü uydurduğumuz düşüncesindedir; çünkü kendimizi herhangi bir olup bitenin uydurukçusu olarak görmemek için zorlanmamaktayızdır.¹⁵ Zira yaşamın tümünü kavramaya çalışmak ve yeni değerler yaratmaya çalışmak insanı sürüden ayıran, dolayısıyla rahatını bozan, huzurunu kaçıran eylemler olmakta; aksini yapıp, hayatımıza ilişkin uydurulmuş bir yalana inanmak ve o yalanı gerçeğin ta kendisi olarak algılamak daha kolayımıza gelmektedir. İşte bu eylem Nietzsche'ye göre insanı büyük bir sürünün parçası haline getirmektedir.

Sürü insanı özgür değildir; dahası ne özgür olabileceğini düşünür ne de özgürlük tahayyülü geliştirebilir. Bunun en temel nedeni korkudur. Buna özgürlükten korkma da denebilir. Çünkü yürürlükte olan ahlaki değerler, sürü insanına güvenlik hissi verir, o da bu güvenliği kaybetmekten korkar ve bu değerleri so-

⁹ A.g.e., 96.

¹⁰ A.g.e., 106.

¹¹ A.g.e., 113.

¹² İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999), 27.

¹³ Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*.

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2003).

¹⁵ A.g.e., 106.

nuna kadar benimser, o ahlakın dışına çıkmaktan çekinir, ahlaklı gibi görünür. Ama sürü insanını yürürlükte olan ahlaki değerlere bağlı kalmaya iten tek neden korku değildir; “bu nedenler bazen tembellik, bazen korku, bazen de sürü içinde güçlü görünme, söz geçirme isteği” şeklinde ortaya çıkabilir.¹⁶ Burada Nietzsche, bir topluluk içinde insanın güçsüz görünmesini, geri çekilmesini bile o insanın iktidar istencine yormaktadır. Çünkü insan O’na göre en güçsüz olduğu anda bile bu güçsüzlüğün topluluk içinde güç anlamına geldiğini bilmektedir. İnsanlar aslında tembelliğe yatkındırlar, bu tembellik aslında insanın korkaklığından da kaynaklanır, bu yüzden insan, çoğu zaman geleneklerin ve sanıların arkasına saklanarak bir güvenlik hissi yaratır kendine.¹⁷

Ahlakın ve değerlerin öngördüğü “dayanışma, lütuf, itibar, çalışkanlık, hoşgörülülük, ölçülülük, acıma, alçak gönüllülük gibi karakter özellikleri, sürü insanını bir araya getirmeye ve eşit bir konuma yerleştirerek tek tipleştirmeye yarar.¹⁸ Yine örneğin adaletten sürü insanı eşit kuvvete sahip olmayı anlar. Sürü insanına göre güvenmek iyidir; çünkü güvenmemek gerginlik yaratır, tedbir gerektirir; tembelliğe alışmış bulunan sürü insanı bu tedbiri almayı göze alamaz ve kendini güçlü hissetmek için yine güçlülere saygı gösterir; zaten ahlak da bunu emreder.¹⁹ Çünkü bütün ahlaklar şöyle bir duygu yaratmanın işaret delilidir Nietzsche’ye göre: “Bende saygı uyandıran boyun eğbildiğimdir ve sen benden farklı olmamalısın.”²⁰ Bütün ahlaki değerlerin önerdiği bu aynılık duygusu, sürü insanının tek tipleşmesinin en önemli nedenidir. Bu aynılık içinde her birey kendi bilincini toplumsal olanla örtüştürmek zorundadır. Bu örtüştürme kaygısı sonucunda, sürü insanı bireysel tutku, güdü ve taleplerinden feragat etmek zorunda kalmaktadır.

Nietzsche, modern öznenin tanımlamasını yaparken 19. Yüzyıl modern insanının ve bu öznenin bilincini oluşturan ahlaki değerlerin eleştirisinden hareket eder. Bu ahlaki değerler, kısa bir zamanın ürünü değil, bin yılların sonucudur. Bu ahlakın ve bilincin oluşumunda Hristiyan dininin buyruklarının önemli bir payı bulunmaktadır. Nietzsche’ye göre, 19. yüzyılda ayyuka çıkan demokratik talepler bile Hristiyanlığın mirasıdır. Bu talepler, sonuçta “insanın yetkin bir sürü hayvanına doğru, soysuzlaşması, ve küçülmesi, bu insanın eşit haklara ve savlara sahip cüce insana doğru hayvanlaşması” sonucunu doğuracaktır.²¹ Ona göre bugünün Avrupa’sının ahlaki sürü ahlakıdır ve gerçekten de sonuç onu göstermektedir ki, “başarılı” ve yürürlükte olan da bu sürü ahlakının kendisidir.²² O şunu söylemektedir: “Kim bugünün Avrupa’sının vicdanını kurcalasa, bin ahlak kıvrımından ve kovuğundan aynı buyruğu bulup çıkaracaktır: sürü korkaklığının buyruğunu”.²³

Nietzsche’nin incelediği “Ahlakın Soykütüğü”nde çok açık bir şekilde görülmektedir ki, ahlak sadece fenomenlerin hatalı bir yorumudur. Buna göre yi-

¹⁶ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 28.

¹⁷ A.g.e., 29.

¹⁸ Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, 111.

¹⁹ Kuçuradi, *Nietzsche Ve İnsan*, 33.

²⁰ Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, 100.

²¹ A.g.e., 117.

²² A.g.e., 115.

²³ A.g.e., 114.

ne ahlaki fenomenler yoktur, ancak bunların birer yorumu vardır.²⁴ Bu yaklaşım bizi Nietzsche'nin perspektivizmine götürmektedir. Bu perspektivizmin sonucu olarak ahlak, herkesin ahlakı olarak algılanmalıdır. Örneğin köle için "iyi" olan efendi için "kötü", efendi için "iyi" olan köle için "kötü" olabilmektedir. Yine efendinin köleye olan duygusu "farklılık" ise, kölenin efendiye olan duygusu da "hınç" olacaktır.²⁵ Bu yaklaşım aslında hep düşünülegelen bütünlüklü ve tutarlı bir özne bilincinin yerine, aslında tutarsız bir özne bilincinin olabilirliğinin önünü de açmaktadır. Bu açıdan düşündüğümüz zaman dünyaya ilişkin bilgimiz de ancak ona ilişkin yorumlarımız tarafından dolayım lanmaktadır.²⁶ Bu ise aslında bilгимizin kaynağında olgulardan daha çok yorumların bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nietzsche son noktada "bireyin üzerinde toplumun kurulduğu parçalanamaz atom değil de, narin ve kırılgan bir inşa, değişken ve sürekli kayan bir güçler dengesi" olduğunu bize çok iyi göstermektedir.²⁷ Öznenin bilincinin toplum tarafından mutlak bir şekilde biçimlendirilmediği fikri, tabi ki bu bilincin kendi kendini oluşturma potansiyelini çağrıştırmaktadır. Bu da belki yeni bir benliğin oluşturulması ile olanaklı olabilecektir. Bunun içinse, var olduğundan bu yana borçluluk esasına dayanan ve buna karşılık insan yaşamından vazgeçmeyi vaaz eden Tanrı fikrinin ve bu fikri doğuran inancın ve yine bu inançtan türeyen kültür ve ahlakın aşılabilirliği gerekmektedir.

II. TANRININ ÖLÜMÜ VE YAŞAMIN GERİ ALINMASI

Nietzsche, "Platon'dan beri, daha doğrusu, Platoncu felsefenin geç Yunan, Hıristiyan yorumlarından bu yana" duyuyüstünün alanının "gerçek" dünya olarak algılandığını düşünmektedir. Böylece Tanrı fikri de, idelerin ve ülkelerin alanından kaynağını almaktadır.²⁸ Tersine bu duyuyüstü dünyanın dışındaki yaşadığımız duyulur dünya ise değişebilen, bunun için de gerçek olmayan dünya olarak kavramsallaştırılmıştır.²⁹ Bu düşünce hem insan bilgisinin hem de bilincin oluşumunda, bir tahayyülle düşünmeyi getirmiştir. Böylece bu dünya sadece geçici bir konaklama yeri; asıl ulaşılması gereken dünya ise, hiçbir zaman değişmeyen duyuyüstü dünya olarak düşünülmüştür. Bu düşüncenin olgunlaşmasında, insan bilgisinin kaynağı hakkında düşünürken, hem bu bilginin hem de varlığın garantisini olarak, belli bir mutlak varlığa dayanma gereğinin önemli etkisi vardır. Çünkü bu dünyada algıladığımız nesnelerin, çoğu zaman gerçekliğinden kuşku duy-mak durumunda kalmışsınız. Bu kuşkunun bertaraf edilemediği noktada, ya bütün nesne ve kavramların gerçekliğinden şüphe etmek, ya da bunların gerçekliğini bir aşkın varlığın garantisine teslim etmek durumunda kalmışsınız. Septiklerin dışında kalan bütün filozoflar, son kertede bu görünür dünyanın gerçekliğini bir aşkın varlığın garantisine teslim etmeyi tercih etmişlerdir.

²⁴ Poole, *Ahlak ve Modernlik*, 155-56.

²⁵ A.g.e., 163.

²⁶ A.g.e., 180.

²⁷ A.g.e., 182.

²⁸ Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, çev. Levent Özşar (Bursa: Asa Yayınları, 2001), 18.

²⁹ A.g.e.

Nietzsche, çağdaş insanın Tanrı fikrinin soykütüksel bir incelemesini yaparken bugünün bireyi ile ataları ve toplum arasındaki borç ve alacak ilişkisinden hareket eder. O, bugünün insanının, varlığını ve bu varlığının sürekliliğini atalarına borçlu olduğu düşüncesindedir. İlkel çağlarda bu borçluluk o kadar yoğun değildir. Bu borç, belki de toplum ve uygarlığın kurulmasını da sağlayan bir borç olarak düşünülebilir. Bireyin atalarına olan borcunun uygarlığı kuran bir şey olması, aklımıza Freud'un "Uygarlığın Huzursuzluğu" çalışmasını getirmektedir³⁰. Sonuçta bu yaklaşım, toplumun ve uygarlığın bir borç ve korku üzerine kurulduğu gerçeğini de yansıtmaktadır. Zira bu borçluluk yıllar geçtikçe artan ve katlanan bir şeydir. Zaman geçtikçe bu borç o kadar artar ki, bir süre sonra ödenemez hale gelir. O zaman bu borcun karşılığı olarak insan, ataları Tanrıya dönüştürür ve borcunun karşılığında kendi yaşamını verir.³¹ Bu, insanın kendi yaşamını feda etme, kendi yaşamından vazgeçme, kendini reddetme şeklinde vuku bulur. Sonunda çileci ideal (*ascetic ideal*), yaşamın yerine konulan bir şey haline gelir.

Çileci idealin oluşumu, bu borç ve alacak metaforundan kaynaklanan suçluluk duygusu, öç duygusu ve bu duyguların içselleştirilmesinden kaynağını alır. İnsan aslında hayvani içgüdüleri ile hareket eden, bu içgüdülerin doğrultusunda eylemekten ziyade, acımasızlık (*cruelty*) duygusu taşıyan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Zayıf ve sıradan insan, çileci idealin buyruğu doğrultusunda bu duygusunu dışa vurmak yerine kendi içine yöneltir. Bu duygunun içe dönmesi ise, insan bilincinde hastalık yaratmaktadır. Çünkü insanın, aslında tutkuları doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir. İnsan bilincini hasta kılan şey, başlıbaşına bu tutkuları doğrultusunda hareket edememe ve hınç duygusunun içselleştirilmesidir.³² İnsanın tutkuları doğrultusunda hareket etmek istemesi, aynı zamanda özgürlük istenci anlamına gelmektedir. İnsanın özgürlüğe ilişkin bu istencinin içe dönmesi de, insanın kötü bilincinin (*bad conscience*) temelini oluşturmaktadır.³³ Zira zayıf insan / köle (*slave*) ya da iktidarsız insan, yenilmekten korktuğu için eylem içine girmekten de çekinir. Bunun yerine sadece tahayyüli bir düşman dış dünyaya karşı reaksiyonda bulunabilir. İktidar sahibi insan (*noble*) ise, her ne kadar bilinci bastırılmış olsa da, yön değiştirerek eyleyebilmektedir. İktidarsız sıradan insan, sonunda bu dünyada tutkularını gerçekleştiremeyeceği kanaatine varınca, çileci ideale ulaşır. Bu ise, ona bu dünyadaki durumuna bu haliyle katlanırsa, bir başka dünya tahayyülü sunar. Bu tahayyüle ulaşmak uğruna, o da bu dünyadaki yaşamından vazgeçer. İnsanın bu dünyadaki yaşamının bir acı haline dönüşmesinin ve bu acının yön değiştirmesinde çileci rahibin etkisinin ne denli önemli olduğu düşüncesini anlayabilmek için, Nietzsche'den yapılacak şu alıntıya kulak vermek yerinde olacaktır: Rahip hınç duygusunun yönünü değiştirendir. Her acı çeken, içgüdüsel olarak acısına bir neden,

³⁰ Bu konu üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Scott Greer, "Freud's 'Bad Conscience': The Case of Nietzsche's Genealogy," *Journal of History of the Behavioral Sciences* 3, no. 38 (2002): 303-15.

³¹ David Lindstedt, "The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche's Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness," *Man and World*, no. 30 (1997): 96.

³² A.g.e.: 94.

³³ A.g.e.

daha kesin olarak söylenirse neden olan bir kişi, dahası neden olan acı çekmeye eğilimli suçlu bir kişi arar, -kısacası duygularını herhangi bir bahane ile gerçeğinin ya da kopyasının üzerine boşaltabildiği canlı bir şey: Çünkü, duyguların boşaltılması, en büyük hafiflemesidir, yani acı çekenin acısını uyuşturma çabası, her çeşit acıyı dindiren narkotiği elinde olmayarak istemesi".³⁴

İnsanın hem topluma hem Tanrı diye belirlediği bir varlığa olan borcu, onda suçluluk duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Çileci ideal bir anlamda bu suçun cezalandırılması anlamına gelmektedir. Yaşamdan vazgeçme ve yaşamını adama, bu suçun karşılığı olarak alınan şeydir. Nietzsche, "büyük borçluların, insanları değer bilmeye değil, kin beslemeye yönelttiği ve küçük bir iyiliğin ödenmemesi ve unutulmaması halinde kemiren bir kurda dönüşeceğine" dikkati çekmektedir.³⁵ Bu, aklımıza yeniden atalara olan borcun ödenmemesi durumunda onları tanrıya dönüştürme fikrini getirmektedir. Çünkü "vicdan yarısı insana yaralamayı öğretir".³⁶ İnsanın suçluluk duygusunun ve bu duygunun ortadan kalkmasının en temel aracı, bunun cezasının çekilmesidir. Nietzsche yaptığı incelemesinde, suçun cezasının verilmesinin, geçmiş zamanlarda hem suçlunun hem de cezayı verenin katıldığı bir festival şeklinde yaşandığını belirtmektedir. Ancak suçluluk ve bunun cezasının ödetilmesi, gittikçe siyasal örgütlenmelerin iktidarda kalması için koruyucu bir araç olmaya başlamıştır ve bu duygu, gittikçe içselleştirilmiştir.³⁷ Bu içselleştirme insanın boşalamayan bütün içgüdülerinin içe dönmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. İçe dönen bu içgüdülere insanların ruh (*soul*) dediğine dikkat çeken Nietzsche, ahlakın, borcu borçlanana yüklediğini belirtmektedir. Bu borcun ödenmemesi, işte suçluluk duygusunu yaratan şeydir. Sonuçta suçluluk, ödenmesi gereken değil, içselleştirilen ve kendi kendine dönen bir şey haline gelmiştir.³⁸ Bu ise Nietzsche'nin ahlaki öznesinin bilincini oluşturmaktadır. Kendi kendini cezalandıran, kendi kendine çile çeken ve kendi yaşamından vazgeçen ahlaki öznenin bilincini.

Poole'a göre "ahlakın öznesi zayıflığın doğurduğu hatalı bir yorumdur".³⁹ Bireyin toplum içinde bir doğru - yanlış, iyi - kötü duygusu ve her şeyden önce suçluluk duygusu kazanması gerekir. Bu duygu, ahlakiliğin kökenini oluşturmaktadır. Toplumsal yaşam, insana kendi kendini cezalandırma zorunluluğu yükler. Böylece insan iradesinin kendi kendine çevrilmesi gerekmektedir. Bunun sonucu olarak toplumsal insan, hasta bir hayvan ve ruhu ile vicdanı, bu hastalığın semptomları haline gelir.⁴⁰ Buna ilişkin olarak Nietzsche şunu söyler: "Düşüncem o ki, bilinç gerçekten insanın bireysel varoluşuna ait olmayıp, daha ziyade insanın toplumsal ya da sürü doğasına aittir."⁴¹ O zaman ahlak, bizim toplumsal hayvan olma karşılığında ödediğimiz bir bedel olarak düşünülebilir.

³⁴ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2003), 130.

³⁵ ———, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Turan Oflazoğlu (İstanbul: 1997), 87.

³⁶ a.g.e.

³⁷ Lindstedt, "The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche's Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness," 92.

³⁸ A.g.e.: 95.

³⁹ Poole, *Ahlak ve Modernlik*, 165.

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ A.g.e.

Daha önce de vurgulandığı gibi, insan toplum içinde rahat ve güvenli bir şekilde yaşamasının karşılığında, “gerçek” doğasını, “gerçek” yaşamını, tutkularını, içgüdülerini rehin vermeye razı olmuştur. Çünkü Nietzsche’ye göre her türlü din ve ahlakın temelinde emir ve yasaklar vardır.⁴² Bu emir ve yasaklar, insanın “tutkuları” ile davranmasını değil de, çileci rahibin körelttiği ve hasta ettiği “akılla” davranmasını vaaz etmektedir.

İnsanların borçluluk ve suçluluk duygusunun sonucu yarattıkları Tanrı bir süre sonra bu borcun ödenmesinden vazgeçmiştir.⁴³ Ancak bu borcu ödetmekle yükümlü olan çileci rahip, bu “baki” olan borcu ödetmeye devam etmiştir. Belki de Tanrının ilk ölümü bu alacaktan feragat etme anına denk düşmektedir. Tanrı fikri ortadan kalkınca, insan kendi suçu ve cezası ile baş başa kalmıştır. Böylece insan hem suçlu, hem de bu suçun cezasının infazcısı haline gelmiştir. Bu suçun insanın kendi kendine dönen bir kılıç (*sting*) haline gelmesinde, çileci rahibin kendi kendine acı çekme telkini etkili olmuştur. Çünkü insanın içgüdülerinden ve tutkularından kaynaklanan enerjinin topluma değil, kendi kendine yönelmesi gerekmektedir. Eğer topluma dönerse, herhangi bir toplumsal birlik oluşturma olanağı kalmayacaktır. Ancak bireyin kendini feda etmesiyle bir toplumsal yapı kurulabilecektir. Bir anlamda çileci ideal, insanın kendi kendine dönen iktidarınıdır. İnsan, kendi kendini toplum adına denetlemektedir. Bir kere birey kendini topluma teslim ettikten sonra, herhangi bir erke gerek duymadan, o toplumun değer yargıları aracılığıyla kendi kendini yönetir ve denetler.

Nietzsche’nin Tanrı öldü ya da Tanrıyı öldürmek gerek düşüncesine gelince; işte bu gerçekten de Nietzsche’nin tanrıyı samimiyetle öldürme çağrısıdır. Tanrısallık fikrinin ve bu fikre dayanan çileci rahibin buyruklarının oluşturduğu ahlakın, sadece yorumlar olduğunu, işte bu yorumların oluşturduğu özne bilincinin tamamen sanılara dayandığını düşünen Nietzsche’nin Tanrı öldü fikrini oluşturan tanrıtanımazlık, çileci idealin sonucu sayılabilir.⁴⁴ Nietzsche’nin tanımladığı tanrıtanımazlık, “ahlaki ve mantıksal hakikat versiyonlarının vaadi ve aşırı kültürlenmenin neden olduğu bir dumura uğramanın sonucudur.”⁴⁵ “Gerçekliğin bu katı anlayışı, çileci idealin ilk nüveleridir ya da diğer bir deyişle onun içsel özüdür.”⁴⁶ Buradan da anlaşılacağı gibi aslında Nietzsche, Tanrının ölümü düşüncesi ile, çileci idealden cayıldığını ve bunun sona ermesini kastetmemektedir. Aksine Tanrının ölümünün insanı Tanrı yaptığını, böylece bireyin Tanrı sorumluluğu ile hareket ettiğini, tanrısal buyrukları kendi kendisine verir hale geldiğini kastetmektedir. Deleuze’e göre Nietzsche ile birlikte, “kimi zaman insan ve Tanrı’nın barışmasının, kimi zaman da insanın Tanrı’nın yerini almasının ululandığı, naif güven çağı sona erer.” Zira Nietzsche gürültülü, büyük olaylara inanmaz.⁴⁷ Aydınlanma düşüncesinin akla aşırı güveninden kaynağını alan bu tanrıtanımazlık fikrinin, insan bilincine yüklediği dönüştürücü misyona Nietzsche’nin güveni yoktur. Onun tarif ettiği 19. Yüzyıl insanı, hiçbir etkinliği olma-

⁴² Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, 44.

⁴³ Lindstedt, “The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche’s Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness,” 97.

⁴⁴ A.g.e.: 90.

⁴⁵ A.g.e.

⁴⁶ A.g.e.

⁴⁷ Gilles Deleuze, “Üstinsan: Diyalektiğe Karşı,” *Cogito*, no. 25 (2001): 120.

yan, bilincini ahlak ve dinin değerlerinden alan bir sürüdür. Ancak Nietzsche'nin idealize ettiği tanrıtanımazlıkla bir çeşit masumiyet iç içe bulunmaktadır.⁴⁸ Çünkü yaratılan tanrıya olan borçtan kaynağını alan suçluluk duygusu, o tanrının varlığı ortadan kalkınca masumiyete dönüşmektedir.

Aslında Nietzsche'nin Tanrı öldü düşüncesinden, insanın tutkularının ve içgüdülerinin serbest bırakılması çağrısını anlamak gerekmektedir. Çünkü gerçekten insan tutkuları doğrultusunda hareket etmeyince, "gerçek" (*animal*) yaşamına da ulaşamamaktadır. İnsanın bu yönde eylemde bulunmasını yaşamın geri alınması olarak düşünmek gerekmektedir. Nietzsche, insanın eylemini belirleyen doğruluk ve güç istenci olduğunu teslim eder. *Zerdüşt Böyle Buyurdu*'da yer verdiği şu cümle bu düşüncesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Nerde bir canlı buldumsa, orda güç istemini buldum, nerde uşaklık isteği bulduysam, orda bey olma isteği buldum."⁴⁹ Aslında güçlü - güçsüz ya da egemen - tabi fark etmeksizin bütün insanların güç istemesi, bilincini ve eylemini yönlendiren şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece belli bir güçlüye boyun eğen birisi de, kendi boyun eğişini, kendinden daha güçsüz birine boyun eğdirme umudu ile akla uydurmaktadır. Bu tespit, şunu ortaya koymaktadır: hiçbir toplumsal tahakküm ilişkisi mutlak bir bütünlüğe sahip değildir. Çünkü Nietzsche'nin işaret ettiği gibi bu toplumsal yapıyı oluşturan bireylerin bilinçleri herhangi sabit bir bütünlüğe sahip değildir. Böylece parçalı bir özne bilinci, yekpare bir tahakküm ilişkisi içinde yer alamamaktadır.

III. KÖLE AHLAKI VE HINÇ BİLİNCİ

Deleuze'a göre, "Nietzsche'nin bütün bir kötü bilinç / niyet (*bad conscience*) kuramı, Hegelgil mutsuz bilincin yeniden yorumlanması gibi algılanmalıdır. Parçalanmışlığı açık bir şekilde ortada olan bu bilinç, bütün anlamını, özenti karşıtlıklar altında saklanan güçlerin ayrımsal münasebetlerinde bulur."⁵⁰ Hegel'in efendi - köle diyalektiğinde, efendi, efendiliğinin tanınması için kendisi gibi bir efendinin ya da özbilincin tanınmasına ihtiyaç duymaktadır. Ancak kendini tanıyacak olan efendi de bu tanıma eyleminden sonra efendiliğini kaybedecektir. Böylece aslında efendinin köle tarafından tanınması onun efendiliğini ortaya koymamaktadır.⁵¹ Nietzsche'nin köle ile efendi arasındaki ilişkisinde bu tanıma ve tanınma ilişkisinin ötesinde bir hinç bilincini koyduğunu görmekteyiz. Köle yenilmekten korktuğu için eylemekten çekinir ve bu çekinme ona zaman geçtikçe biriken bir acıya neden olan hinç yükler. Bu hinç, sürekli içe atılmak zorundadır. İşte köle ahlakının temelini bu hinç oluşturmaktadır. Köle ahlakı, sadece efendinin kendisinden değil, onun yaşamdan zevk almasından da öç alma arzusundan kaynaklanır; ki bu köle için aynı zamanda acı çekmek anlamına gelmektedir. Köle bu hayatı olduğu gibi sevdiği anda bir öte dünya tahayyülü yaratır.⁵²

⁴⁸ Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, 94.

⁴⁹ Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, 32.

⁵⁰ Deleuze, "Üstinsan: Diyalektiğe Karşı," 121.

⁵¹ Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. Selahattin Hilav (İstanbul: YKY).

⁵² Lindstedt, "The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche's Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness," 88.

Köleyle efendi arasındaki ilişkide kölenin tavrıdır aslında karşılıklı olarak bilinci belirleyen. Kölenin güçsüzlüğü aslında onun gücünü oluşturmaktadır. Nietzsche şöyle demektedir: “Nerede özveri, hizmet ve sevgi bakışları varsa orada efendi olma istemi de vardır. Gücsüz, dolambaçlı yollardan sokulur kaleye, güçlünün tabağına.”⁵³ Güçlü olan ya da efendi her zaman köleye istek duymadan bakmayı öğütler; bu öğüdü kendi kendine de yineler. Ama buna kendisi de inanmaz. Yukarıda belirttiğimiz gibi kölenin ahlakının yeniden değerlendirmesi, sadece efendiden değil, onun ahlakından ve yaşamdan zevk almasından da öğ alma arzusuna dayanır. Çünkü köle, yenilgi korkusundan kaynaklanan sürekli bir içe dönme durumundadır. Kölenin ahlakı ve iradesi kendine dönüktür. O içine kapanmış bir bilinçtir.

Ancak Nietzsche’ye göre egemenlik bedeli ağır bir iştir. Çünkü egemenlik gücü aptallaştırır.⁵⁴ Zekâ ya da bilinç, ihtiyaç duydukça gelişen bir şeydir. Ona ihtiyaç duymayan güçlünün gücü aslında görece zayıftır. Çünkü güce sahip olan zekâdan vazgeçer, onun eylemini yönlendiren tümüyle güçlü konumudur.⁵⁵ Bu yüzden Nietzsche’nin köle bilincini daha etkin ve daha yaşama dönük bir bilinç olarak kavramsallaştırdığını düşünebiliriz. Tıpkı, Hegel’in kölenin bilincini, doğayı dönüştürme gücünden kaynaklandığı için, bir süre sonra efendinin bilincinden bağımsız hale gelme potansiyelini taşıdığı tespiti gibi.⁵⁶

Nietzsche’nin köle efendi arasındaki etkileşim kavramsallaştırması aslında bir öznelarasılığa karşılık gelmez. Zira Nietzsche’nin kavramsallaştırdığı özne bilinci aslında kaynağını tek başına kendinden alır. Ancak kendi değerlerini oluşturan bütün Tanrıları, bütün ahlakları, bütün dinleri ve buyrukları geride bırakan bir kişi ancak kendi özbilincini yaratabilir.

Nietzsche’nin kavramsallaştırdığı kölenin bilincinin kendine dönmesinin en önemli nedeni yenilgiden korkmasıdır. Bu yüzden efendiye olan hıncını ve yaşam karşısındaki acısını içe döndürür. Aslında yaşam karşısında kölenin eylemsizliği, onu bir yandan sürüleştiren, diğer yandan içinde biriktirdiği hıncı bilinci, belli bir sürenin sonunda güç elde edeceğinin umudunu da biriktirir. O, kendi kendisini ve bilincini bu hınçla beslemektedir. Bir anlamda kölenin bilinci çift yanlı bir bıçak gibidir. Bir yanı kendi istemlerini gerçekleştirmek için bilebilir, diğer yanı da efendiden öğ alma arzusu için. Sonuçta her köle ahlakı efendinin ahlakının ters çevrilmiş haline dönüşür. Efendi için iyi olan köle için kötü olmaktadır. Bu, sonuçta Nietzsche’nin perspektivizminin kaynağını oluşturur. Bu perspektivizm, sahip olduğumuz bilginin arzularımız, güçlü isteklerimiz, umutlarımız ve korkularımız tarafından biçimlendirildiğini kabul eder.⁵⁷ Sonuçta bir köle ve efendinin arzuları bu açıdan bakılınca farklılıklar arzeder. Köle efendi olmak ister, ancak efendi zaten efendidir, bu yüzden farklı arzuların yön verdiği eylemlere yönelmek ister. Bu da daha çok kendi bastırılmışlığını unutturacak ve yaşamın eğlenceli yönlerine kanalizasyon olan eylemler şeklinde kendini gösterecektir. İşte efendinin dışı vurabildiği bastırılma duygusunu köle içselleştirmek

⁵³ Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*.

⁵⁴ ———, *Putların Alacakaranlığı*, 61.

⁵⁵ A.g.e., 81.

⁵⁶ Kojeve, *Hegel Felsefesine Giriş*.

⁵⁷ Poole, *Ahlak ve Modernlik*, 180.

durumunda kalmaktadır.⁵⁸ Hem efendi için hem de köle için geçerli olan şey, bi-liş halinde, düşünce ve inançların hesaba katmak zorunda olduğu dünyanın farkına varmak olmaktadır.⁵⁹ Böylece dünya hakkındaki bilgimiz daima dünya hakkındaki yorumlarımız tarafından dolayım lanmaktadır. Bu dolayım lanmada, hınç Adorno ve Horkheimer'e göre toplumsallığın temel bir mekanizmasına dö-nüşmüştür.⁶⁰ Aslında bu hınç duygusu bir çeşit yeni ve gizli bir tahakküm biçimi haline gelmiştir. Hristiyanlıktaki özyadsıma ya da yaşamı feda etme, bireyi yeni ve gizli bir tahakküm biçimine bağlamaktadır.⁶¹ Bu, kendini bütün insanların bi-lincinde güç istemi şeklinde gösterir. Sonuçta bu aslında ikiyüzlü bir ahlakı do-ğurur. Bir yandan kendi istencini bastırmayı öneren bir ahlaka bağlanmaya zor-lanan birey, diğer yandan kendi varlığını sürdürmek ve ortaya koymak için, giz-liden gizliye güç istencine bağlanır.

Ne olursa olsun sonuçta gerçekten de köle bilinci ya da bir başka deği-ş-le sürü bilinci, -zira Nietzsche köle ile sürü kavramlarını birbirinin yerine kulla-nır- toplumsal bir bilinçtir. Nietzsche, sürü bilincinin ya da sürü ahlakının 19. Yüzyıl insanının en yaygın ve geçerli ahlak kodları olmasını şiddetli bir şekilde eleştirir. Yaşadığı dönemin Avrupa insanın ahlakının sürü hayvanının ahlakı ol-ması, insan bilincini tektipleştiren bir süreci getirmektedir. Ona göre modern in-sanın kültürü gerçek kültür değildir, sadece kültür üzerine bilgidir.⁶² Modern ça-ğın insanı kendi kişiliğini ortaya koymaya cesaret edememektedir. Toplumsal bilince sıkı sıkıya bağımlı olduğu için, toplumsalın yüklediği role uygun davra-narak, yüzünü örtüp maskeler sadece.⁶³ Nietzsche'nin çerçevesini çizdiği sürü insanının bu aşırı kültürlenmeden kurtulması olanaklı görünmemektedir. Ona göre gerçek kültür, kendini sadece "üstinsan"da açığa vurur ve bu insan da sürü insanının üstünde durmaktadır.⁶⁴

IV. YENİ BİR BENLİK YARATMA GİRİŞİMİ OLARAK KÜLTÜR VE AHLA-KIN AŞILABİLİRLİĞİ

Nietzsche, insanları üç sınıfa indirgeyerek incelemektedir. Bunlar sürü insanı, özgür insan ve trajik ya da yaratıcı insan; bir diğer deyişle üstinsandır.⁶⁵ Sürü in-sanı daha önce de değinildiği gibi, ahlaklı insandır, tüm yapıp ettiklerini, top-lumda yürürlükte olan ahlaki normlara uydurmaya çalışır. Bu davranış, onda gü-venlik ve rahat yaşama hissi uyandırır. O da zaten bu normlara, rahatını bozma-mak için uymaya devam eder. Bunlara uymadığı taktirde toplum dışı olacağını, güvenlik hissinden uzaklaşacağını, rahatının bozulacağını çok iyi bilmektedir. Aslında sürü insanının "ikiyüzlü" bir ahlakı vardır. Bu insan hem içgüdüleri ve

⁵⁸ Lindstedt, "The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche's Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness," 84.

⁵⁹ Poole, *Ahlak Ve Modernlik*, 180.

⁶⁰ Brian S. Turner Georg Stauth, *Nietzsche'nin Dansı*, çev. Mehmet Küçük (Ankara: 1997), 223-24.

⁶¹ A.g.e., 223.

⁶² Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 96.

⁶³ A.g.e., 107.

⁶⁴ Lindstedt, "The Progression and Regression of Slave Morality in Nietzsche's Genealogy: The Moralization of Bad Conscience and Indebtedness," 86.

⁶⁵ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 27-53-69.

tutkuları doğrultusunda hareket etme istenciyle doludur, hem de bu istencin, rahatı için bastırılması gerektiği inancıyla doludur. Böylece sürü insanı inandığıyla arzulanı arasında kalmış bir durumda yaşar durur.

Özgür insana gelince; özgür insan aslında sürü insanı ile trajik insan arasında bir geçiş dönemi insanıdır. Ancak özgür insan, sürü insanının etrafını çevreleyen ahlaki değerlerden kurtulmuş durumdadır. Özgür insan ahlak dışı bir insandır. “Özgür insan, içinde yetiştiği ve yaşadığı sürüden (toplumdan) kopmuş, kendi yolunu arayan, insanla ilgili şeyleri, insanın her şeyini kendi gözleriyle görmek isteyen insandır.”⁶⁶ Nietzsche’ye göre de ortalama insanın kültürünün ötesine geçip, “soylu bir kültür yaratma” hedefine ulaşmak için, “görmesini öğrenmek gerek, düşünmesini öğrenmek gerek, konuşmasını ve yazmasını öğrenmek gerektir.”⁶⁷ İşte özgür insan geçerlilikte olan görme, düşünme, konuşma ve yazma biçimlerini aşarak kendi öz görme ve düşünme biçimini yaratma yolundaki ara adımdır. Aslında özgür insan, aynı zamanda hem kendine hem de kendinden başkalarına güvenmeyen bir insandır. Kendine güveninin artması için toplumdışılığı sürdürmesi ve kendi içine çekilmesi gerekmektedir. Nietzsche, tasarlattığı “Zerdüşt” kişiliğine inzivaya çekilmeyi, insanlardan uzaklaşmayı ve yeterli “olgunluğa” erişince insanların arasına tekrar karışmayı salık verir. Çünkü sürünün değerlerinden uzaklaşmak için, insanın kendine dönmesi, kendi içine yönelmesi gerekmektedir. Nietzsche için düşünmek, herhangi bir değeri ya da eylemi yargılayabilmek için önemli bir kriterdir. Nietzsche buna ilişkin olarak şunları söylemektedir:

“Ancak düşünüp taşınan, üstün gelen bir güç yargılayabilir; zayıf olan, güçlülük taslamak ve yargıç sandalyesinde adaleti, doğruluğu güldürü oyuncusu haline getirmek istemiyorsa, hoşgörülü olmak zorundadır.”⁶⁸ Düşünmek ve kendi içine dönmek, Nietzsche’ye göre eylem içerisinde gerçekleşemez. Çünkü eylem hayatın derinliklerine ulaşamaz. Zira eylem, karmaşık olan hayatın zorunlu olarak basitleştirilmesidir. İnsan, eylem halindeyken hayatın bütününe görmeye zorlamaz kendini; bir bütünlük tahayyülü yaratır. Bu yüzden eylemle düşünmek eşzamanlı olarak gerçekleşemez. Eylemde bulunmak zaten başlıbaşına, düşünmeyi bastırmak ya da askıya almak; insanın kendi kendine yarattığı bir unutkanlık ya da ilgisizlik dönemine girmesidir.”⁶⁹

Nietzsche’nin tanımladığı “özgür insan” aslında bir değersizleştirme aracılığıyla bir yeniden değerlendirme döneminden geçmektedir. Bu geçiş ya da ara dönem, “aktif nihizm” olarak nitelendirilmektedir. Özgür insanın yapıp ettikleriyle, kopduğu ahlaki değerleri kırmak, yok etmek istemesi, tam da bu dönemde gerçekleşir. Bu dönemde, trajik ya da yaratıcı insan noktasına ulaşmak isteyen insan, kendi kendisi ile hesaplaşma, eski kendisini arkada bırakma ve bir “iyileşme”

⁶⁶ A.g.e., 53.

⁶⁷ Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, 66.

⁶⁸ ———, *Tarih Üzerine*, 120.

⁶⁹ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı, 1996).

dönemi geçirmek durumundadır.⁷⁰ Çünkü sürü değerlerini benimsemiş insan ya da toplumsal insan, hasta insandır. İnsanın bu hastalıktan kurtulması için bu “nekahet” dönemini geçirmesi zorunlu görünmektedir.

Nietzsche'nin yeni bir benlik yaratma projesi, bir anlamda toplumdan ve toplumsal değerlerden koparak, kendini doğanın kucağına, kendi doğasına bırakmasıdır. Bu düşüncesini, Platon'un “yetkin devlet/toplum” yaratma projesinden örnek vererek açıklar:

“Platon kendi yeni toplumunun (yetkin devlette) ilk kuşağının güçlü bir ‘zorunlu-yalancı’ yardımıyla yetiştirilmesinin gerekli olduğunu kabul eder; çocuklar, uzun bir süre hep birlikte düşlere dalarak yerin altında oturmuş olduklarına inanmalı ve orada kendilerini başusta doğanın biçimlendirdiğini öğrenmelidirler”.⁷¹

Nietzsche'ye göre toplumsal insan, aslında kültürsüz bir insandır; kendi doğasını ve ona ait kültürünü yitirmiş insandır. Ona göre bu haldeki insan, “yaşamaya, doğru ve yalın biçimde görmeye ve işitmeye, en yalın ve doğal olanı, mutlu bir biçimde kavramaya yetili olmaktan çıkmıştır”.⁷² Bu yetiye kavuşmak için, insanın, aslında “uyuşturulmuş olan”, “bazı şeyleri kendiliğinden yaşamak ve kendi yaşantılarının tam ve canlı bir sistemin kendi içinde geliştiğini duyma isteğine” tekrar kavuşması gerekmektedir.⁷³ İnsanın kendi kendinin bilincine varıp, bir “yeni benlik” ya da bir “özbilinç” yaratabilmesi gerekmektedir.

Tüm bu tanımlamalar, Nietzsche'nin trajik insan, ya da üstinsana ulaşması için yapılmıştır. Trajik insan, gerçekliği olduğu gibi gören ve onu olduğu gibi kabul eden insandır. O, bunun için yeteri kadar güçlüdür; o gerçekliğe yabancılaşmış, ondan kopmuş değil, gerçekliğin ta kendisidir. Gerçekliğin korkutan ve kuşku uyandıran her şeyini kendinde taşır.⁷⁴ Bu insan, aklıyla değil duyularıyla ve duygularıyla, kısacası tutkularıyla düşünür ve hareket eder. O, perspektifli bir bakış kazanmıştır; bu yüzden de tek bir görüş değil, pek çok görüş elde etmiş durumdadır. Zaten o objektifliğini, bu elde ettiği pek çok görüşten almaktadır.⁷⁵ Nietzsche'nin çizdiği bu üstinsan, kısacası bağımsız ve tek başına bir insandır. Yaşamı olduğu gibi isteyen ve seven bir insandır. Nietzsche duyuların tanıklığına güvenmektedir. Duyular oluşu, akıp gidişi, değişimi gösterdiği sürece yalan söylemezler ona göre. Duyuların tanıklığını yanlış kılan neden

⁷⁰ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 59.

⁷¹ Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 179-80. Her ne kadar Rousseau için, hem “bir devrimci ama boyunda henüz korkunun dizginleri var” (bkz. —, *Putların Alacakaranlığı*), hem de “o bir ahlak tarantulasıdır” (bkz. —, *Böyle Buyurdu Zerdüş*.) dese de ve onun ahlak anlayışını şiddetle eleştirse de, “çocukların eğitimi” konusundaki Nietzsche'nin bu düşüncesi, okuyucusuna Rousseau'nun *Emile ya da Eğitim Üstüne* adlı eserindeki eğitim üzerine düşüncelerini anımsatmaktadır. Orada da Rousseau, çocukların eğitimi için doğaya dönüşü önermektedir. Kuşkusuz Nietzsche'nin eğitim üzerine bu denli gelişmiş düşünceleri olmamakla beraber, burada geçen iki cümle bile bu benzerliği ortaya koymaktadır. Ancak esas konumuz bu olmadığı için bu konuya sadece bir hatırlatma olarak değinip geçmek yerinde olacaktır.

⁷² Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 181.

⁷³ A.g.e., 179.

⁷⁴ Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 70.

⁷⁵ A.g.e.

“akıl”dır.⁷⁶ İşte üstinsanın kavrayışının sağlamlığı, temelini akıl tarafından yanlış kılınmamış olan “saf duyular”dan almaktadır.

Üstinsan ya da Nietzsche’nin bir başka tanımlaması ile “gerçek eri, tanrısız çöllere gidip saygılı yüreğini parçalayan kişidir.”⁷⁷ Üstinsan, Tanrı’yı inkar etmiş, ama kendini de Tanrı ilan etmemiş olan kişidir. Üstinsan değerleri yeniden değerlendirendir. Çünkü ona göre değer, ancak değerlendirmeye varolur. “Değerlendirme olmasaydı, varlık içi boş bir kabuğa dönerdi.”⁷⁸ Nietzsche, yaratıcı insana bu öğüdü verir ve bu insanın kendi değerlendirmesini ancak kendine dönerek yapabileceğini söyler. Ancak insan bunu sadece kendi hayatını olduğu gibi kabul ederek yapabilir, hayatına “evet” diyerek; bu “evet”, kişinin bir anlamda “*amor fati*” (kader seviciliği) olmaktadır.⁷⁹ Üstinsan böylece kendi kendisi olan insandır, kendi gözünü, kendi yolunu, kendi zevkini, kendi değerlendirmesini yaratmış bir insandır.⁸⁰

Nietzsche’nin çerçevesini çizdiği, sürü insanı, 19. Yüzyılın eylemekten yoksun bırakılmış öznesine, bir anlamda pasif öznecye denk düşmektedir. Bu yaklaşım, bir yandan modernliğin, bir yandan da modern öznenin eleştirisinden kaynağını almaktadır. Ancak hem modernizmin hem de aydınlanma felsefesinin öznelliğe yüklediği, aktiflik misyonunun eleştirisinden yola çıkan ve toplumsal bilinçle sıkı sıkıya bağlanmış bir özne tablosu çizen Nietzsche’nin, yaratmaya çalıştığı yeni bir benlik tasarısı, eleştirdiği şeyi kendisinin de yapmasına neden olmaktadır. Poole’a göre de “Nietzsche’nin felsefesi, bireyin zedelenebilirliğinin derin bir ifadesini sağlasa da, bireyin kendisini kuşatan tehditlere kendi yanıtlarını bulması şeklindeki inancı, Nietzsche’yi modernlikle uyuşum içinde bırakmaktadır.”⁸¹ Her ne kadar Nietzsche, pek çok çağdaşından daha fazla bireyin kırılabilirliği ve zedelenebilirliğinin altını çizse bile, yine de bir görev olarak “bireysellik” ilkesini ortaya koymaya devam etmektedir.⁸² Bireyin ya da Nietzsche’nin tanımladığı üstinsanın kendi değerlerini kendisinin yaratması gereği, bunu ortaya koymaktadır. Üstinsanın sürüden kopması ve bireysel bir duruş, görüş ve bakış geliştirmesi gereği de, bir veri olarak olmasa bile, bir görev olarak “bireysellik”i çağırıştırılmaktadır.

Ancak hem modernizmin hem de aydınlanma felsefesinin bu bireysel duruşu, ancak akılla edinebilme saptamasına karşın, Nietzsche’nin duyulara önem vermesi, onu bu bakıştan ayırmaktadır. Nietzsche, duyguların, içgüdülerin, tutkunun serbest bırakılması taraftarıdır. Oysa ona göre modern ahlak akı, bunların bastırılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. O, aklın bu araçsal yanını reddetmektedir. Yoksa akla tümüyle karşı koymak değildir onun amacı. Akıl duyuların uyandırdığı gerçeklik hissini yok etmektedir. Akıl ona göre düzeltici değil, bozucu bir işleve sahiptir. İnsanın kendisi olabilmesi için kendi doğasını kabullenmesi gerekmektedir. Kendi yazgısını sevmesi, onunla yaşamasını

⁷⁶ Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, 27.

⁷⁷ A.g.e., 100.

⁷⁸ A.g.e., 61.

⁷⁹ Kuçuradi, *Nietzsche Ve İnsan*, 72.

⁸⁰ A.g.e., 75.

⁸¹ Poole, *Ahlak Ve Modernlik*, 182.

⁸² A.g.e.

öğrenmesi gerekmektedir. Bu ise ancak insanın aklın ötesinde duyularıyla düşünebilmesi sayesinde gerçekleşebilecektir.

SONUÇ

Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı eserinin “Okuma ve Yazma Üstüne” başlıklı bölümüne, “Bütün yazılmış şeyler içinde yalnız, kanla yazılmış olanı severim. Kanla yaz: göreceksin ki kan ruhtur.”⁸³ cümlesiyle giriş yapar. Çünkü o gerçekten de kanla yazmıştır, daha hafif bir değişle tutkuyla yazmıştır. Eleştirdiği 19. yüzyıl insanı tutkularını kaybetmiş, tektipleşmiş, sürüleşmiş insanlardır onun gözünde. Bu yüzden onun gözünde, Platon’dan bu yana duyguların ya da insanın psişik süreçlerinin ele alınmadığı tüm bilinç kavramsallaştırmaları, bir tasavvurdan, bir uydurmadan başka bir şey değildir. Bu açıdan bakıldığı zaman Nietzsche, çağının diğer filozoflarına göre insanın psişik süreçlerine, özne bilinci kavramsallaştırmasında hem daha vurgulu hem de daha önce dikkat çekmiştir.

Nietzsche’nin gerek hınç bilinci, köle bilinci, gerekse çileci ideal eleştirisi, bir yandan din eleştirisi içerirken diğer yandan modernizm eleştirisinden hareket etmektedir. Nietzsche’nin din eleştirisinden hareketle çizdiği “içe dönmüş özne bilinci” ile modernizmin “saf akılla” ortaya koyduğu bütünlüklü kurgusal özne bilinci, aynı düzlem üzerinde yer almaktadır. Onun eleştirisi de zaten bu noktadan hareket etmektedir. Hem çileci ideal hem de modern özne tasavvuru, insanın psişik süreçlerini ya örtmek ya bastırmak ya da kale almamak yolunu seçmiştir. Nietzsche’nin “kanla yazmak” çağrısı, aslında bir yandan da öznenin kanlı canlı ve yer yer tutarlılıktan uzak, ne yapacağı çoğu zaman kestirilemeyen bir bilince sahip olduğunu çağrıştırmaktadır. Nietzsche’nin çağrısını yine, modernizmin araçsal aklının, toplumsal bilincin, ahlakın ve çileci idealin içine hapşolmuş özne bilincinin kendine dönmesi çağrısı olarak algılamak gerekmektedir. Öyle ki bu bilincin aslında tek kaynağı kendisi olmalıdır. Her ne kadar Nietzsche’nin, bireyin toplumsal ve dışsal tehditlere karşı, kendi bireysel bilincini yaratması ve kendi yanıtlarını bulabilmesi konusundaki inancı, onu modernizmin bireysellik anlayışı ile uyum içine soksa da, o modernizmin aksine bireyselliği aklın içine hapsedmeyi önermemektedir. Aksine aklın çoğu zaman “yanıltıcı” diye nitelendirdiği duyularla da hareket etmeyi önelemektedir. Çünkü o akılla değil, tutkularla hareket etmeyi sık sık salık vermektedir. Ki yaşamın asıl kaynağı tutkulara gizlidir. Hem din hem ahlak, hem de modernizmin akli insanı bu kaynağından uzaklaştırmıştır.

⁸³ Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 43.

Kaynaklar

- Alexandre, Kojève. *Hegel Felsefesine Giriş*. Çev. Selahattin. Hilav. 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- David, Lindstedt. "The progression and regression of slave morality in Nietzsche's *Genealogy*: The moralization of bad conscience and indebtedness." *Man and World*, no. 30 (1997), 83-105.
- Friedrich, Nietzsche. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. Çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 2003c.
- Friedrich, Nietzsche. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. Turan Ofazoğlu. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.
- Friedrich, Nietzsche. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 2003b.
- Friedrich, Nietzsche. *Putların Alacakaranlığı*. Çev. Hüseyin Kaytan. İstanbul: Babıl Yayınları, 2003a.
- Friedrich, Nietzsche. *Tarih Üzerine*. Çev. Nejat Bozkurt. 3. Baskı. İstanbul: Say Yayınları, 1996.
- George, Stauth ve Brian S. Turner. *Nietzsche'nin Dansı*. Çev. Mehmet Küçük. Ankara: Ark Yayınları, 1997.
- Gilles, Deleuze. "Üstinsan: Diyalektiğe Karşı." Çev. Turan. *Ilgaz. Cogito*, no. 25 (2001), 111-132.
- İonna, Kuçuradi. *Nietzsche ve İnsan*. 4. Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.
- Martin, Heidegger. *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*. Çev. Levent Özşar. Bursa: Asa Yayınları, 2001.
- Rose, Poole. *Ahlak ve Modernlik*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Scott, Greer. "Freud's 'Bad Conscience': The Case of Nietzsche's *Genealogy*." *Journal of History of the Behavioral Sciences* 38, no. 3 (2002), 303-315.
- Terry, Eagleton. *İdeoloji*. Çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.